

- зації. Не випадково республіканець Дж. Буш-старший ще в 1991 році скептично ставився до можливого знаходження Україною незалежності. З іншого боку, З. Бжезінський розглядав Україну як наріжний камінь розчленовування радянського геополітичного простору. Звідси його увага до української проблеми й ініціативи з надання Україні режиму максимального сприяння. Але кінцева мета подібних заходів – зовсім не інтеграція України в «Золотий мільярд», як багатьом здавалося, а перетворення її на «санітарний кордон» навколо європейської частини Росії.
10. Прикладом цього є результати аналізування зовнішньополітичних кроків України щодо Росії. Див.: Дикий Е. Многовекторность не проходит [Електронний ресурс] // Експерт. – 2007. – № 20 (117). – Режим доступу: <http://www.expert.ua/articles/8/0/2444/> – Загол. з екрану.
 11. «Словом, режим запутался в своей так называемой многовекторной политике. В результате с Украиной сквозь зубы разговаривают и на Западе, и на Востоке. Со страной творится то, что происходит с человеком, который пытается сидеть сразу на двух стульях...» Див.: Ющенко В. «Наша Украина» предложит четкий план евроинтеграции [Електронний ресурс] // «Моя Украина». Персональный сайт В. Ющенко. – Режим доступу: <http://www.yuschenko.com.ua/rus/Future/674/> – Загол. з екрану.
 12. «Communication from the Commission to the Council and the European parliament – Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours» Brussels, 11.3.2003. – 26 p.
 13. Баймуратов М.О., Делінський О.А. Міжнародно-правові аспекти становлення і розвитку європейської безпеки на порозі ХХІ століття: Монографія. – О.: Юрид. літ., 2004. – С. 159.
 14. Черный В. Внешняя политика под пятой внутренней. [Електронний ресурс] // День. – 2007. – 9 июня. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/182683/> – Загол. з екрану.
 15. Йдеться перш за все про протистояння між Президентом України та Верховною Радою з питань схвалення Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 12 лютого 2007 року № 105/2007 та Проекту Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики».
 16. Шевырев И. Брюссельские заявления Януковича, или Кто определяет внешнюю политику Украины. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.yurclub.ru/docs/other/article88.html> – Загол. з екрану.

УДК 339.923(477)

О.А. Гукаленко

ЗНАЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Україна в процесі ринкової трансформації економіки зазнає дедалі більшого впливу світових процесів транснаціоналізації виробництва і капіталу.

Основною та рушійною силою глобалізації світової економіки на сьогодні є транснаціоналізація виробництва і капіталу, що призводить до економічної взаємозалежності держав і часткової втрати ними національного економічного суверенітету під тиском наднаціональних економічних утворень (корпорацій, консорціумів, синдикатів, компаній тощо). Останнім часом ці процеси набули всеосяжного та незворотного характеру.

Транснаціоналізація – найважливіша складова й одночасно головний механізм загальних процесів глобалізації. Як відомо, одним із видів і способів транснаціоналізації є створення і діяльність транснаціональних корпорацій, які на сьогоднішній день є досить поширеним видом юридичних осіб. Сприятя

діяльності ТНК в Україні повинно її законодавство, яке має ґрунтуватися на теоретичних доробках вчених. Але питання нормативного врегулювання процесів транснаціоналізації, правосуб'єктності ТНК у науці, як національного, так і міжнародного приватного права, майже не досліджувалося. Виняток становлять тільки деякі аспекти регулювання статусу ТНК нормами міжнародного приватного права, які містять праці окремих вчених України: В.І. Кисіля, В.М. Корецького, В.С. Літкевича, Г.С. Фединак та деяких інших. Вважаємо, що цього недостатньо.

Дещо більше уваги дослідженню питань створення і діяльності ТНК приділяли російські вчені, досвід яких, безумовно, повинен враховуватися вітчизняною наукою. У цілому ж теоретичною основою дослідження проблем транснаціоналізації є роботи вітчизняних і російських науковців, зокрема Л.П. Онуфрієвої, А.В. Асоскова, М.М. Богуславського, В.І. Борисової, В.Г. Варнавського, М.І. Данилькевича, О.В. Дзери, Г.К. Дмитрієвої, А.С. Довгерта, І.М. Завійського та інших. Але при цьому слід зазначити, що в цих роботах розкриваються різні аспекти транснаціоналізації та іноді навіть звертається увага на окремі аспекти значення цього процесу, хоча детально значення транснаціоналізації, зокрема для економіки України, не висвітлюється. У зв'язку з цим автор статті вважає за необхідне приділити увагу саме цим питанням.

Транснаціоналізація є найбільш суттєвим елементом та одним із основних контурів-регуляторів, що забезпечують єдність функціонування світової економіки. Через ТНК та пов'язані з ними транснаціональні банки проходять фінансові та товарні потоки, які визначають розвиток світового господарства. Вони є визначальним фактором глобалізації економіки, бо розміщують окремі частини і стадії відновлювальних процесів по територіях різних країн.

Економічні процеси транснаціоналізації обумовлюються переважно можливістю та необхідністю переміщення капіталу з країн із його надлишком до країн з його дефіцитом, у яких, однак, є надлишок інших факторів виробництва (робоча сила, земля, корисні копалини тощо), які не можуть раціонально використовуватися у виробничих процесах із-за недостатності капіталу. Крім того, ці процеси стимулюються потребою у зменшенні ризику шляхом розміщення капіталу в різних країнах, а також прагненням наблизити виробництво до перспективних ринків збуту та раціоналізувати податки і митні платежі для корпорації в цілому. Як зазначається в літературі [1], об'єктивно транснаціоналізація веде до вирівнювання економічних умов у різних країнах.

У цілому слід зазначити, що процес транснаціоналізації не є новим, він триває достатньо великий період часу і простежити окремі його особливості можна на прикладі еволюції транснаціональних корпорацій.

В еволюції ТНК більшість фахівців звичайно виділяють три основні етапи.

З другої половини 80-х рр. почався новітній етап глобалізації світового виробництва. При цьому, відповідно, перший етап тривав 30 років до початку Першої світової війни. Другий – 25 років після Другої світової війни.

У середині XIX сторіччя, до того часу як міжнародне підприємництво отримало могутній розвиток, у всьому світі переважало місцеве виробництво. При-

близько 90% всіх товарів та послуг вироблялися на базі сировини та матеріалів, які фірми набували в радіусі 150 км, і в таких самих кордонах реалізовувалася переважна частина продукції [2].

На початковому етапі розвитку капіталізму переважною формою експансії була торгівля товарами (товарний експорт). Наприкінці XIX сторіччя за межами національних кордонів починає здійснюватися експансія у формі запозиченого капіталу, тобто здійснюється експорт капіталу для отримання більшого відсотку за кордоном, ніж це можливо всередині країни. Такий експорт називається «портфельними інвестиціями». Наприклад, значним експортером капіталу на початку XX сторіччя була Велика Британія.

Характерним є вивіз капіталу з промислово розвинутих країн. У період 1903–1913 рр. експорт капіталу з Англії становив у середньому 7% від національного доходу. У цілому на долю Англії до 1914 р. припадало понад 50% всього експортованого міжнародного капіталу. У 1913 р. понад 90% зарубіжних інвестицій становили «портфельні інвестиції» [3]. Експорт капіталу в такий формі не дає експортеріві право контролю над зарубіжними промисловими підприємствами.

Після Другої світової війни масштаби експорту капіталу за національні кордони зростають, але відбувається це вже у формі прямих зарубіжних інвестицій. Зарубіжне виробництво, що раніше мало епізодичний характер, стає значним, навіть визначальним фактором, характерною відмінністю міжнародних компаній нового типу.

З початку 50-х рр. міжнародні корпорації починають активні дії із завоювання світових ринків. Цьому сприяла політика лібералізації міжнародних економічних зв'язків, з'явлення на політичній арені багатьох звільнених держав, світовий споживчий попит, що зростає, та інші фактори.

ТНК сьогодні – це приблизно 63 тис. (кількісні показники постійно зростають) основних (материнських) компаній і понад 600 тис. їхніх зарубіжних філій та підпорядкованих фірм по всьому світу. Вони контролюють майже половину світового промислового виробництва, понад 60% зовнішньої торгівлі, приблизно 4/5 патентів і ліцензій на нову техніку, технології та ноу-хау [4].

Займаючи, таким чином, центральне місце в сучасній світогосподарській системі, ТНК дедалі більше впливають на міжнародні відносини, національну та світову економіку в цілому, розвиток яких багато в чому визначається особливостями розвитку саме ТНК.

Процеси створення і діяльності ТНК на сучасному етапі свідчать про поширення загальносвітових процесів транснаціоналізації, значення яких важко переоцінити, але слід виділити і систематизувати.

Процеси транснаціоналізації значно допомагають у вирішенні проблем забезпечення належного доступу до якісніших та більш суттєвих за обсягом ресурсів розвитку. Ця властивість є характерною не лише для ТНК найбільш розвинених країн, а й для країн, що розвиваються (зокрема, для України). Стосовно джерел фінансового капіталу слід відзначити, що нові можливості можуть утворюватися як через залучення прямих іноземних інвестицій, так і через

утворення власних ТНК. У першому разі йдеться не лише про грошові вливання у дочірню компанію у вигляді інвестицій, а й про подальше включення в систему кредитних та інвестиційних відносин, якими має змогу користуватися материнська компанія. На філію ТНК фактично поширюється кредитний рейтинг материнської компанії, і відповідно до цього вона стає внаслідок транснаціоналізації більш надійним та перспективним позичальником та об'єктом інвестування. Відповідно ж до другого разу, залучаючи до транснаціональної корпоративної мережі компанії, розташовані в інших країнах, ТНК має можливість доступу до більш дешевих кредитних ресурсів та потужних ринків капіталів, які функціонують за межами перебування країни її базування. Також таким шляхом усуваються державні обмеження щодо імпорту продукції. Крім того, ТНК мають унікальну можливість у сфері оптимізації власного матеріально-технічного забезпечення. Оскільки вони розміщують свої філії по всьому світу, то мають можливість закуповувати дійсно найкращі та найдешевші компоненти виробництва та види сировини, що значно підвищує їх конкурентноздатність. Крім того, при цьому значно зменшуються комерційні ризики внаслідок кон'юнктурних коливань. Це пов'язано з тим, що є не суто зовнішніми чинниками, а внутрішніми об'єктами управління. Залучення іноземних ТНК у національну економіку та створення власних ТНК є ефективним засобом поширення передової організаційно-управлінської практики. Адже під впливом жорсткої глобальної конкуренції та більш швидкого темпу виробничо-технологічних інновацій ТНК більшою мірою, ніж компанії, які обмежують свою діяльність вузькими рамками національних ринків, схильні й до організаційно-управлінських інновацій. Саме в рамках ТНК створюються найсучасніші корпоративні системи безперервної підготовки кадрів, що дозволяє формувати сучасний людський капітал розвитку. У наш час ТНК перетворюються на величезні центри постійного збирання й обробки найрізноманітнішої інформації про найсучасніші методи виробництва і маркетингу, що забезпечує їм вирішальні переваги в конкурентній боротьбі на глобалізованих ринках. Адже тепер інформація – це вирішальний фактор прогресу. Аналіз діяльності провідних ТНК показує, що вони мають значно більший потенціал виходу на зарубіжні ринки. Дуже часто створення ТНК або входження до структур діючих корпорацій веде до суттєвого зростання експортного потенціалу компанії. Це зумовлюється тим, що: 1) операції на ринках, які пов'язані з виробництвом високотехнологічних виробів та послуг, чималою мірою реалізуються в рамках відносно замкнених систем внутрішнього корпоративного обороту ТНК, які самі собою утворюють величезний сегмент світового ринку; 2) щодо операцій на відкритих ринках конкурентна позиція ТНК значно посилюється завдяки наявності в них захищених товарних знаків, які для споживачів є символом високої якості та надійності; 3) маючи більш розгалужені інформаційні системи, ТНК можуть своєчасно реагувати на зміни в попиту та пропозиції, на появу на ринку нових продуктів та технологій, на відносні зміни в умовах ведення комерційної діяльності; 4) операції на ринках, які істотно захищені тарифними та нетарифними обмеженнями щодо міжнародної торгівлі, можуть бути значно

полегшені через створення на відповідних територіях своїх виробничо-збутових дочірніх компаній та філій.

Взагалі місце України у світовому процесі транснаціоналізації ще чітко не окреслено. Основними напрямками її проведення є: 1) енергетика – Україна володіє надлишковими генеруючими потужностями і розвинутою інфраструктурою їх доставки через західні кордони країни; 2) транзитний потенціал – через Україну проходить транзит понад 90% російського газу, а також значна частина нафти; 3) аграрний сектор – Україна з її унікальними чорноземами є привабливою для аграрних корпорацій України; 4) певні виробництва у сфері легкої і харчової промисловості та інших споживчих галузях, що за співвідношенням цін і собівартості виявляються конкурентноздатними на світовому ринку.

Таким чином, зростаюче поширення прямого іноземного інвестування, розвиток міжнародного виробництва стали основою для безпрецедентного розвитку ТНК у світовій економіці. Для будь-якої країни транснаціоналізація власних ринків створює комплекс нових можливостей щодо залучення ресурсів розвитку та виходу на зарубіжні ринки. Проте такі можливості не можуть автоматично реалізуватися без проведення відповідної політики уряду. Безумовно, є певні негативні наслідки транснаціоналізації. Вони пов'язані з технологічною та економічною залежністю від ядра відповідних ТНК у країні їх базування, можливістю перетворення ТНК на засіб експансії зарубіжних транснаціональних структур на території України всупереч критеріям її національної економічної безпеки. Відповідно до цього, керівництво країни повинно вжити комплекс заходів, які б не допускали подібні зловживання з боку ТНК та країн розміщення їхніх материнських центрів. Будь-яка країна, яка має за мету стабільне підвищення своєї конкурентноспроможності в передових сферах виробництва товарів і послуг, на які припадає переважна частина світового доходу, має утворювати і розвивати власні транснаціональні структури. Це насамперед передбачає формування чіткої і послідовної політики щодо їх формування, у тому числі й стосовно експорту національного капіталу за кордон. При цьому уряд повинен створювати економічні та юридичні умови для еволюційного визрівання цих структур у рамках конкурентної ринкової економіки.

Література

1. Булатова А.С. Транснациональные корпорации в мировом хозяйстве // Мировая экономика: Учебник. – М.: Юристъ, 1999. – С. 359.
2. Миронов А.А. Концепции развития транснациональных корпораций. – М.: Мысль, 1981. – С. 185.
3. Шиман М. Государство и транснациональные компании // Проблемы теории и практики управления. – М., 1999. – С. 75.
4. Мовсесян А., Либман А. Современные тенденции в развитии и управлении ТНК // Проблемы теории и практики управления. – 2004. – № 1. – С. 34.